

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

METODIKA

2024 Vol. 4 (2)

www.metodika.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir

Marg'uba Abdullayeva

Bosh muharrir o'rinbosarlari

Qozoqboy Yo'ldoshev

Roza Niyozmetova

Mas'ul kotib

Klaraxon Mavlonova

Tahrir kengashi

Fatma Achik (Turkiya), Ayshi Chetin (Turkiya), Shahlo Naraliyeva (Qozog'iston), Shohida Yusupova, Shahlo Yo'ldosheva, Nusratillo Jumaxo'ja, Nishonboy Xusanov, Gulshan Asilova, Gulnoza Jo'rayeva, Shahnoza Rahmonova, Tursunoy Yusupova, Hoshimjon Ahmedov, Tozagul Matyoqubova, Saodat Qambarova, Sohiba Umarova, Akbar Ro'ziyav, Munira Shodmonova, Mahfuza To'ychiyeva, Matluba Jabborova, Iroda Ishonxanova, Muazzam Dedaxonova, Muhabbat Madaminova, Sanobar Kuldasheva (texnik muharrir).

Jurnal haqida ma'lumot

"Metodika" seriyasi — Oliy attestatsiya komissiyasi ilmiy nashrlar ro'yxatidagi "O'zbekiston: til va madaniyat" akademik jurnalining ilovasi hisoblanib, ta'lim va tarbiya nazariyasi, til va adabiyot o'qitish metodikasi, gumanitar fanlarni o'qitish sohalarini qamrab olgan. "Metodika" seriyasida professor-o'qituvchilar, doktorantlar, stajor-tadqiqotchilar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlarning global ta'limdagi muammolar, til va adabiyot o'qitishdagi innovatsion yondashuvlar, ta'lim va tarbiya nazariyasi yo'nalishidagi ilmiy maqolalari nashr etiladi.

Jurnal bir yilda ikki marta chop etiladi.

O'zbek, ingliz va rus tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

"O'zbekiston: til va madaniyat. "Metodika" seriyasi 2022-yildan nashr etila boshlangan.

Manzil: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti. O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: metodika@tsuull.uz

Vebsayt: www.metodika.tsuull.uz

MUNDARIJA

GLOBAL TA'LIM MUAMMOLARI: YECHIMLAR VA TAKLIFLAR

Qozoqboy Yo'ldoshev	
Blum taksonomiyasi nima?.....	5
Gulshan Asilova	
Mutaxassislik tilini o'qitish bo'yicha magistratura talabalarining loyihaviy faoliyatini model- lashtirish.....	11
Gulnoza Ahmedova	
Muloqot odobini shakllantirishning jamiyatimiz hayotidagi ahamiyati.....	19
Matluba Jabborova	
"Layli va Majnun" dostonini o'qitish usullari.....	28
Shoxruh Abdiraimov	
Maktab ta'limi sifatiga ta'sir etuvchi omillar (PISA 2022 tadqiqoti asosida).....	38

TIL TA'LIMI NAZARIYASI VA AMALIYOTI

Tursunay Yusupova	
O'quvchilarni grammatik topshiriqlarni bajartirish orqali matn yaratish faoliyatiga tayyorlash muammosi.....	47
Munira Shodmonova	
Jahon ta'lim tizimlarini tahlil qilishda qiyosiy pedagogik metodlarning o'rni.....	54
Dilobar Normuminova	
O'quvchilarda o'qib tushunish ko'nikmasini turli test topshiriqlari orqali rivojlantirish.....	62
Shoxida Quraqova	
Maishiy obyektlarni bildiruvchi piktografik yozuvning kognitiv-semantik tahlili.....	71
Javhar Tursunova	
O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda realiyalardan foydalanishning samarali usullari.....	80

ADABIYOT O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV

Roza Niyozmetova	
Savol va topshiriqlar tizimini yaratish.....	86
Saodat Kambarova	
Mutolaa madaniyatini rivojlantirish omillari.....	93

O'QUVCHILARDA O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI TURLI TEST TOPSHIRIQLARI ORQALI RIVOJLANTIRISH

Dilobar Normuminova¹

Annotatsiya

O'qib tushunish savodxonligi mashq va topshiriqlar yordamida rivojlanadigan asosiy ko'nikmalardan biridir. Ushbu kichik tadqiqotda o'qish savodxonligi nazariy va amaliy jihatdan o'rganilgan. Xorij tajribasi o'rganilib chiqib, u asosida tajribalar o'tkazildi. Tajribada shu narsa ma'lum bo'ldiki o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishda matn tanlashning ahamiyati, u asosida tuzilgan topshiriqlar muhim ahamiyatga ega ekan. O'quvchi dars jarayonida o'rgangan lingvistik bilimlari matnni o'qib tushunishda qay darajada yordam berishini guvohi bo'ldi. Agar u nazariy bilimlarni o'qib o'zlashtira olmasa matn mazmunini tushuna olmasligi kuzatildi. Tushunish ko'nikmasini rivojlantirish uchun matn oldi topshiriqlar va matndan keyin turli rivojlantiruvchi topshiriqlar berib borildi. Har dars o'quvchilarda tushunish ko'nikmasi o'sgani kuzatildi. Tadqiqot obyekti uchun 30 nafar o'rta maktab o'quvchilari tanlab olindi va turli test topshiriqlari ishlab chiqildi. Ular bilan muntazam mashg'ulotlar olib borildi. Yig'ilgan ma'lumotlar tahlil qilinib, bir necha qiziqarli topshiriqlar orqali matn ustida ishlagan o'quvchilar boshqa guruhga qaraganda o'qib tushunish ko'nikmasi sezilarli darajada oshgani aniqlandi. Maqolada tadqiqot natijalari va xulosalari yoritilgan. O'quvchining o'qish qobiliyatiga ko'plab omillar, jumladan, boshlang'ich bilim, qobiliyat, uy muhiti, maktab tajribasi va qiziqish darajasi ta'sir qilishi mumkin. O'quvchi yo'l qo'ygan xatoning psixolingvistik asosini tushunish mazkur kamchilikni tuzatish uchun samarador mashqlar tizimini ishlab chiqishga imkon berdi.

Kalit so'zlar: *o'qish, tushunish, topshiriq, matn, kognitiv qobiliyat, dekodlash.*

O'qish savodxonligi nafaqat ta'lim tizimida, balki boshqa sohalarda ham yutuqlarga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning kitob o'qish qobiliyatiga e'tibor qaratish, jumladan, ularning ma'lumotlarni tanlay bilishlari, tushunish, talqin qilish qobiliyatlarini rivojlantirish tadqiqotning asosiy masalalaridan biridir. O'qish savodxonligi — shaxs o'zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o'z o'rnini topish maqsadiga erishishi yo'lida matnlarni tushunish, ulardan foydalanish, ular ustida mulohaza yuritish hamda ularga munosabat bildirish qobiliyati demakdir. O'qish savodxonligi doirasidagi anglash, o'z navbatida o'quvchilarning o'qish savodxonligidagi bilim saviyasini baholash uchun mo'ljallangan savol va topshiriqlarda aks etgan bo'lishi kerak.

Pourhosein Gilakjani Ahmadi o'qishning asosiy maqsadi matndan to'g'ri xabar olish ekanligini ta'kidlaydi. O'qish strukturasi to'g'ri hal etish (ya'ni so'zlarning o'zaro munosabati, qaysi so'z gapdagi asosiy tushunchani, qaysilari unga tobe tushunchalarni ifodalayotganini anglash), shuningdek, matn mazmuniy bloklarining o'zaro bog'lanishi matnni tushunish, uning mazmuniy proyeksiyasini ongda hosil qilgunga qadar kechadigan jarayonlar bo'lib, matnni o'qib chiqqan har bir o'quvchi mazkur darajalardan o'tib matnni to'liq tushunadi deb bo'lmaydi. Har bir o'quvchining qabul qilish qobiliyati har xil bo'lgani uchun matnni

¹ **Normuminova Dilobar** — Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili ta'limi kafedrasida stajyor-o'qituvchisi

E-manzil: normuminovadilobar@navoiy-uni.uz

ORCID: 0009000779610707

Iqtibos uchun: Normuminova D. 2024, O'quvchilarda o'qib tushunish ko'nikmasini turli test topshiriqlari orqali rivojlantirish. O'zbekiston: til va madaniyat. 4[2]: 62—70.

bir xilda o'qib chiqqanlar tushunishning har xil darajasida turgan bo'ladi.

Iroda Azimova ta'kidlaganlariday har qanday dars psixolingvistik jarayon, chunki bola unda til vositasida berilgan ma'lumotni dekodlaydi yoki o'z bilimini ifodalash uchun kodlaydi. Insonning har qanday kognitiv ko'nikmasi tajriba asosida shakllanadi.

O'qishni tushunish — bu bir qator kognitiv va lingvistik jarayonlarga bog'liq bo'lgan murakkab vazifadir. Bu murakkablikni ikkita ko'nikma: dekodlash va lingvistik tushunish tashkil qiladi. O'qishning asosiy maqsadi tushunishdir. Ayrim so'zlarni aniqlashdan tortib matnda to'liq tasvirlanmagan vaziyatlar haqida xulosa chiqarishgacha bo'lgan jarayon kognitiv va lingvistik operatsiyalarning butun majmuasidir. Bu murakkablik shuni anglatadiki, "o'qishni tushunish qanday rivojlanadi" va "nima uchun ba'zan muvaffaqiyatsiz bo'ladi" kabi savollarga oddiy javob topish tezda imkonsiz vazifaga aylanadi. O'qishni tushunish uchun dekodlash ham, lingvistik tushunish ham zarur. Agar o'quvchi matndagi so'zlarni tushuna olmasa, og'zaki nutq sohasida qanchalik murakkab bo'lmasin, yozma tilni tushunish qobiliyatiga ega bo'lmaydi. Bolalar ulg'aygan sari va dekodlash qobiliyatlari oshgani sayin lingvistik tushunish va o'qishni tushunish o'rtasidagi bog'liqlik kuchayadi. Bu shuni ko'rsatadiki, dekodlashdan so'ng, o'qishni tushunish odamning og'zaki tilni qanchalik yaxshi tushunishi bilan cheklanadi.[Pearson,P.D;Johnson,D; 1978.27]

O'qish savodxonligi — insonning yozilgan matnlarni tushunish va ulardan foydalanish, ular haqida o'ylash va maqsadlariga erishish, bilim va imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun o'qish bilan shug'ullanish qobiliyatidir.

Bernardez tushunishning to'rtta darajasini tasniflagan: so'zma-so'z, izohlash darajasi, tanqidiy daraja va qo'llash darajasi. So'zma-so'z darajada, o'quvchilar o'qigan narsalarining asosiy ma'lumotlarini tushunishlari kerak, bu hikoyadagi qahramonlarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Ikkinchi daraja, talqin qilish, izohlash darajasi, bunda o'quvchilar o'qish parchasida yozuvchining ma'lum bir vaziyatga nisbatan nimani nazarda tutmoqchi ekanligini bilishlari kutiladi. Tanqidiy darajada o'quvchilar yozuvchining ishini muhokama qilishlari yoki tanqid qilishlari kerak. Misol uchun, o'qituvchi o'quvchilardan yozma ish uchun oxiri yoki sarlavhasi mos keladimi yoki yo'qligini so'rashi mumkin va ular javoblarini asoslashlari kerak. So'nggi darajada o'quvchilar o'qiganlarini turli xil tadbirlar orqali qo'llashlari kutiladi. Masalan, o'quvchilar ma'lum bir yozma ish mavzusi haqida qisqacha matn yozadilar. O'qish va matndagi ma'lumotlarni tushunish orqali tushunish rivojlandi. Tushunishni rivojlantirish o'quvchilardan hikoya va izohli matnni tahlil qilish, izohlash va javob berish talab qilinadi. [De leon, 2009.18]

So'z ma'nosini bilish va matnni tushunish o'qish tushunchasining muhim elementlari hisoblanadi. O'quvchi o'zi o'qigan so'zlarni tushunmasa, u butun matnni tushunmaydi.

O'qish, albatta, o'quvchi uchun materialni talab qiladi. O'qib tushunishda o'sha materiallarda matn bo'laklari yoki muayyan topshiriqqa asoslangan matnlar jamlanmasini o'quvchi o'qib, topshiriqda berilgan masalani yechishi uchun yetarli ma'lumot berilgan bo'lishi lozim.

O'quvchilar matnlar bilan ishlash uchun zarur bo'lgan maxsus o'qish qobiliyatlariga ega bo'lishlari kerak.

- matndan ma'lumot olish va uning asosida eng sodda fikrlarni shakllantirish uchun to'liq matnga asoslangan ko'nikmalar;
- ma'lumot topish va to'g'ridan-to'g'ri xulosalarni shakllantirish qobiliyati;
- matndan aniq(ochiq ifodalangan) ma'lumotlarni topish;
- matn asosida, oddiy xulosalar chiqarish; o'qilgan narsalar haqida o'z fikrlariga asoslangan ko'nikmalar chiqarish;
- matn ma'lumotlarini o'quvchining o'z bilimlari bilan birlashtirish, izohlash va baholash;
- muallif tomonidan ifoda etilmagan aloqalarni o'rnatish;

O'quvchilarda o'qib tushunish ko'nikmasini turli test topshiriqlari orqali rivojlantirish

- to'g'ridan-to'g'ri ularni matnning umumiy g'oyasi bilan bog'liq holda izohlash.

Bugungi kunda maktabda o'qish va yozishni o'rgatish faqat akademik maqsadlar bilan chegaralanib qolmaydi, u kundalik hayot va ish bilan bog'liq funksional va operatsion maqsadlarni o'z ichiga olishi kerak.

O'qish savodxonligini rivojlantirish uchun matn tanlashda bir qancha mezonlarga rioya qilinadi:

- tanlangan matn tushunarli bo'lishi;
- matn turli ko'rinishlarda (diagramma, rasm, xarita, jadval, chizma) aks etishi;
- matn badiiy asarlardan parchalar, biografiyalar, shaxsiy xatlar, hujjatlar, gazeta va jurnallardagi maqolalar, reklama e'lonlari, geografik kartalardan taqdim etilishi mumkin;
- Tilni tizimli o'rganishda tilning serqirra imkoniyatlari, jumladan, boy madaniy meros: she'r, qo'shiq, hikoya, qissa, roman, rivoyat, doston singari tayyor matnlardan samarali foydalanish;
- matn badiiy asardan parcha, ma'rifiy, rasmiy ish qog'ozlari: tilxat, tavsifnoma ko'rinishida bo'lishi;
- o'quvchilarni fikrlashga, izlanish va mulohaza qilishga, muammoning yechimini topib, xulosa chiqarishga yo'naltiradigan matn bo'lishi;
- matn mavzularining turlicha bo'lishi.

Jacquelynn S. Popp matn tanlashda quyidagilarni tavsiya qilgan:

1. Matnning turli xillaridan foydalanish.
2. G'oya va ma'lumotlarning boyligi, chuqurligi, yuqori sifatli matn tanlash.
3. So'zni tanib olish va tushunish qiyin bo'lgan matnni tanlanishi.
4. Matn tanlashda uning lingvistik talablarini hisobga olish kerak. (so'z, dekodlash, jumlaning murakkabligi...).

O'qib tushunish jarayonlarini shakllantirish va o'qib tushunish malakasini shakllantirishda matn juda muhim. Jim Xoffman va uning hamkasblari olib borgan tadqiqotida shu narsa aniq bo'ldiki, matn tanlashda o'qituvchi avvalo maqsadni to'g'ri qo'ya olishi kerak. O'quvchilarning qiziqishlaridan kelib chiqib ular uchun ozgina qiyinroq matn tanlansa, ishlash samaradorligini oshiradi.

Matnda asosiy fikrni samarali aniqlash uchun birinchi navbatda matn mavzusi nima ekanligini aniqlashlari kerak. Keyin ular yozuvchi ushbu mavzu bo'yicha nimani tushunishimizni xohlayotganini aniqlashlari kerak. Bu asosiy g'oyani qanday aniqlashning mohiyatidir. O'quvchilar asosiy g'oya har doim ham aniq bo'lmasligi va matn nimani anglatishini aniqlash uchun ko'p mehnat qilishlari mumkinligini tushunishlari kerak. Asosiy g'oya aniq yoki yashirin bo'lishidan qat'i nazar, har bir paragraf asosiy g'oyaga ega bo'ladi va o'quvchilar uni boshida, o'rtasida, oxirida joylashtirishadi.

Ona tili ta'limida matnni o'qib tushunish malakasini baholashda quyidagi indikatorlarga — konstruktarga asoslanish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz: matnda aniq ifodalangan ma'lumotni topa olish va tushunish; matnda o'z ma'nosida ishlatilgan leksik birliklarning ma'nosini tushunish; matnda ko'chma ma'noda ishlatilgan leksik birliklarning ma'nosini tushunish; matndagi ibora, maqol, ibratli so'zlarni tushunish; matndagi grammatik vositalarning ma'nosi va matndagi vazifasini tushunish; matndagi gaplarning mazmun-mohiyatini fahmlash, matnning grammatik qurulishini anglash; matnda aniq va yashirin ifodalangan ma'lumotlarni tushunish; matndagi chizma va diagrammalarda berilgan vizual ma'lumotlari o'qish; matndagi verbal va vizual ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liklarni tushunish; matndagi mazmuniy bog'liklarni anglash; matnning yoki uning qismlarining ma'nosini tushunish; matnni mazmuniy bloklarga ajratish; matnda muallif amqsadini aniqlash; matn g'oyasini anglash; matn mazmunini tushunish va talqin qilish; matndagi voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat, ziddiyat, qiyoslash qonuniyatlarini idrok qilish; matndagi fikrlar va muallif nuqtayi nazarining

aniqligini baholay olish; o'quvchining avvaldan mavjud bilimi hamda matndan olingan ma'lumotni ma'lum darajada integratsiyalash; matndan olingan bilim va tushunchalarni amalda tatbiq qila olish. Mazkur konstruktlar matnni o'qib tushunish murakkab jarayon ekanligini dalillaydi [Sh.Abdiraimov, 2021.15].

Shularni hisobga olgan holda ushbu tadqiqot turli matnlar ustida ishlash orqali test topshiriqlarini tuzish o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishga yordam beradimi degan savolga javob berishga qaratilgan.

Biz ushbu tajriba tadqiqimizda mashqlar orqali o'quvchining o'qib tushunish malakasini rivojlantirish maqsadida quyidagi vazifa va topshiriqlardan foydalandik. Mazkur test topshiriqlari o'quvchilarning aniq yoki ochiq bayon etilgan bir yoki bir nechta mustaqil bo'laklarni topish, muallifning maqsadini bilib olish, asosiy g'oyani aniqlash, munosabatlarni tushunish so'z yoki iboraning ma'nosini tushunish uchun matnning bir nechta qismlarini birlashtirish, mazmuni yoki shakli notanish bo'lishi mumkin bo'lgan uzun yoki murakkab matnlarni aniq tushunish, mustaqil fikrlay olish, xulosalar chiqarish, taqqoslash, bir yoki bir nechta matnni to'liq va batafsil tushunish, bir nechta matnlardan ma'lumotlarni birlashtirish kabi ko'nikmalari tekshiriladi.

Tajriba sinovi Toshkent shahri Yashnobod tumaniga qarashli 216-maktabda olib borildi. Tajriba 4-fevraldan boshlanib, 14-martgacha davom etdi. 9- A sinf o'quvchilari tajriba sinovida qatnashishdi. Tajriba uchun 15 ta o'quvchi saralab olindi. Tajriba sinovining birinchi darsida guruhdan boshlang'ich nazorat ishi olindi. Tajriba darslari davomida o'quvchilarga turli mavzu, shakldagi matnlar bilan birga ularning o'qib tushunish darajasini aniqlash va yaxshilash maqsadida turli topshiriqlar bajartirildi. Bunday tajriba darslari haftada bir marotaba o'tkazildi.

Matnlarning har biri 4-5 ta topshiriqdan iborat bo'lib, o'quvchilar oldin matnlarni 2-3 marotaba o'qiydilar, keyin esa topshiriqlarni bajaradilar. O'quvchilar bilan olib borilgan tajriba darslarida esa quyidagicha topshiriq turlaridan foydalanildi: taqqoslash va qarama-qarshi qo'yish, fakt va fikrni farqlash, sarlavhasiz fotosuratlar, ha-yo'q savollar, to'g'ri yoki noto'g'ri savollar, moslashtirish, ochiq turdagi savollar, tuzatish, lug'atlar ustida ishlash, matnni to'ldirish (yetishmayotgan so'zlar, iboralar yoki jummalarni to'ldirish), tartibga solish (matnning chalkash segmentlarini mantiqiy yoki vaqt ketma-ketligida joylashtirish), guruhlash (matn segmentlarini toifalar bo'yicha guruhlash), jadvalni to'ldirish (satr va ustun sarlavhalari bo'lgan jadval kataklarini to'ldiring yoki katakchalar allaqachon to'ldirilgan satr va ustun sarlavhalarini taqdim etish), bashorat qilish faoliyati (keyingi qadamni yozing yoki matnni tugatish, matnni belgilash (ma'lum ma'noga ega matn qismlarini toping va tagiga chizing, matnni segmentlash va etiketlash (matnni mazmunli bo'laklarga va yorliqlarga ajratish), jadval konstruksiyasi (sarlavhalarni tanlash va to'ldirish uchun ma'lumotlardan foydalangan holda jadval tuzing, diagramma qurish (matn mazmunini tushuntiruvchi diagramma tuzing, masalan, jarayonni tushuntirish uchun oqim sxemasini yoki qanday qilib tasvirlash uchun tarmoq diagrammasini chizish, savol berish (o'qituvchining savollariga javob berish yoki matn yuzasidan savollar ishlab chiqish), xulosa qilish.

O'quvchilarning mashg'ulot davomida yozgan javoblarining tahlili bilan tanishamiz. Tajriba sinovining birinchi darsida "Ekoturizm" matni asosida topshiriqlar berildi. Birinchi va oxirgi nazoratda topshiriqlar bir xil berildi.

O'qishdan keyingi topshiriqlar

I. Turizmga oid 10 ta so'z yoki iborani yozing

Ko'nikma: So'z boyligining oshishiga yordam beradi.

II. Savollarga javob berish orqali quyidagi sarlavhalarning har biridagi asosiy

fikrni aniqlang. Fikringizni ixcham ifodalang.

1. Turizm dunyoga qanday ta'sir qildi?
Turizm dunyoni kichikroq va qulayroq qildi.
2. Kelajakda turizm qanchalik tez o'sishi kutilmoqda?
3. Pandemiya turizmga qanday ta'sir qildi?
4. Turizmning atrof muhitga ta'siri qanday?
5. Ekoturizmning asosiy maqsadlari nimalardan iborat?

Ko'nikma: Notanish leksik ma'noli so'zlarning ma'nosini tushunish, o'z jarayonlarini tahlil qilish qobiliyati, xulosa chiqarish, matn qismlari o'rtasidagi munosabatlarni tushunish. Fikrlarini erkin ifodalay olish.

III. Quyidagi jummalarga mos variantni belgilang.

1. Ekoturizmning kelib chiqishi sabablarini belgilang.
 - A. Tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning muvozanatdaligi.
 - B. Turizmning ommaviy va tartibsiz holatlarda rivojlanishi.
 - D. Mamlakatlar iqtisodiyotining o'sishi.
 - E. Tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning keskinlashuvi, global ekologik inqirozlarning halokatli rivojlanishi. Tabiiy muhitni va tabiat resurslarini muhofaza qilish va saqlab qolishda ekoturizmni rivojlantirish.
2. Ekoturizmning yuzaga kelish va shakllanish davrini aniqlang.
 - A. XX asrning o'rtalari.
 - B. XX asrning oxiri.
 - D. XXI asrning boshlanishi.
 - E. XX asrning so'nggi choragi.
3. Global ekologik inqirozdan chiqishning eng maqbul yo'llarini aniqlang.
 - A. Insoniyatning bugungi hayoti va kelgusi avlodlar uchun sayyoramizda saqlanib qolgan tabiiy boyliklarni muhofaza qilishda ilg'or fikrli olimlarning xulosalari bo'yicha global inqirozdan chiqish yo'llaridan eng muhimi — aholida ekologik bilim va madaniyatni shakllantirish.
 - B. Tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganib borish.
 - D. Turizmni rivojlantirish.
 - E. Ekologik dasturlar ishlab chiqish.
4. BMT qachon "xalqaro ekoturizm" yilini e'lon qildi?
 - A. 2002-yilda.
 - B. 1994-yilda.
 - D. 2004-yilda.
 - E. 1998-yilda.
5. Ekoturizmning turi nechta?
 - A. 10 ta.
 - B. 6 ta.
 - D. 4 ta.
 - E. 8 ta.

Ko'nikma: Matn qismlari o'rtasidagi munosabatlarni tushunish.

IV. Quyidagi fikrlardan qaysi biri to'g'ri (T) va qaysi biri noto'g'ri (F) ekanligini ko'rsating.

1. ____ Ekoturizm 1970-yillardagi ekologik harakatdan kelib chiqqan.

- 2.____ Ekoturizm turizm industriyasining eng tez rivojlanayotgan sohasidir.
- 3.____ Ekoturizmning atrof-muhitga salbiy ta'siri yo'q.
- 4.____ Ekoturizm qayta ishlash, energiya tejash, muqobil energiya va madaniy sezgirlik.
- 5.____ Ekoturizm sayohatchilar uchun hashamat va qulaylikning etishmasligini o'z ichiga oladi.
- 6.____ Turizm kabi ekoturizm ham bitta xalqaro tashkilot tomonidan qat'iy tartibga solinadi.

Ko'nikma: Matndagi so'zma-so'z tafsilotlarni eslab qolish uchun yaxshi harakatdir. O'quvchilar noto'g'ri deb bilishlari uchun matnni ma'nosini yaxshi bilishlari lozim.

V. Quyidagi savollarga to'liq gaplar bilan javob bering.

1. Turizm jamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatishiga to'rtta misol keltiring
2. Ekoturizm va barqaror turizm o'rtasidagi farq nima?
3. Ijtimoiy-madaniy resurslarning butun saqlanishiga nima xavf sola boshladi?

Ko'nikma: Mulohaza yuritish. Matnning kommunikativ qiymatini tushunish.

VI. Asosiy g'oyalarni aks ettiruvchi jumlar ostiga muhim tafsilotlarni, bayonotlarni yozing. To'g'ridan to'g'ri matndan ko'chirmang, fikrlaringizni bildirish uchun o'z so'zlaringizdan foydalaning. Asosiy fikrlarni umumlashtiring.

Ekoturizm tushunchasi

Ekoturizm tamoyillari

Ekoturizmning muvaffaqiyatli namunalari

Ekoturizmning xavf-xatarlari

Hukumatlar ekoturizmni qanday qo'llab-quvvatlaydi?

Ekoturizmni qo'llab-quvvatlash uchun individual turistlar nima qilishi mumkin?

Ko'nikma: Faktlarni fikrlardan ajratish, matndan asosiy fikrlarni ajratib olish.

1-jadval. Tajriba guruhining dastlabki va oxirgi nazoratdagi ko'rsatkichlari

O'quvchi tartib raqami	To'g'ri javoblar soni	Noto'g'ri javoblar soni	To'g'ri javoblar soni	Noto'g'ri javoblar soni
1	5	5	9	1
2	4	6	8	2
3	3	7	10	-
4	6	4	9	1
5	7	3	8	2
6	8	2	9	1
7	3	7	10	-
8	4	6	7	3
9	5	5	6	4
10	4	6	8	2
11	4	6	9	1

O'quvchilarda o'qib tushunish ko'nikmasini turli test topshiriqlari orqali rivojlantirish

12	5	5	9	1
13	6	4	10	-
14	7	3	9	1
15	5	5	10	-
Jami:	70	69	103	19

Birinchi va oxirgi nazorat natijalarini tahlil qilganimizda:

$$\begin{aligned}
 &|V_1 - V_2| \sqrt{\frac{(V_1 + V_2)^2}{2}} \times 100 = ? |V_1 - V_2| \sqrt{\frac{(V_1 + V_2)^2}{2}} \times 100 = \\
 &= |98 - 109| \sqrt{\frac{(98 + 109)^2}{2}} \times 100 = |98 - 109| \sqrt{\frac{(98 + 109)^2}{2}} \times 100 \\
 &= |-11| \sqrt{\frac{2072}{2}} \times 100 = |-11| \sqrt{1036} \times 100 \\
 &= 11103.5 \times 100 = 11103.5 \times 100 \\
 &= 0.10628 \times 100 = 0.10628 \times 100 \\
 &= 9.628\% \text{ difference} = 9.628\% \text{ difference}
 \end{aligned}$$

Birinchi nazorat bilan oxirgi nazorat o'rtasida 10.628%ga o'sish bo'lgan.

$$\begin{aligned}
 &|V_1 - V_2| \sqrt{\frac{(V_1 + V_2)^2}{2}} \times 100 = ? |V_1 - V_2| \sqrt{\frac{(V_1 + V_2)^2}{2}} \times 100 = \\
 &= |102 - 136| \sqrt{\frac{(102 + 136)^2}{2}} \times 100 = |102 - 136| \sqrt{\frac{(102 + 136)^2}{2}} \times 100 \\
 &= |-34| \sqrt{\frac{2382}{2}} \times 100 = |-34| \sqrt{1191} \times 100 \\
 &= 34119 \times 100 = 34119 \times 100 \\
 &= 0.285714 \times 100 = 0.285714 \times 100 \\
 &= 28.5714\% \text{ difference}
 \end{aligned}$$

Tajriba guruhida esa birinchi nazorat bilan oxirgi nazorat o'rtasida 28.57% o'sish bo'lgan. Mazkur farqni hisoblash uchun biz calculator.php manzilidagi foiz farqini hisoblab beruvchi kalkulyatordan foydalandik.

Natijadan ko'rinib turibdiki, tajriba guruhining o'qib tushunish bo'yicha ko'rsatkichlari qariyb 30 foizga o'sgan. O'tkazilgan tajriba shuni ko'rsatadiki, ishning nazariy qismida qo'yilgan gipoteza amaliyotda o'z tasdig'ini topdi. Oxirgi jadval o'quvchilarning olgan ballarini solishtirish imkonini berdi. Ko'rinadiki 1-tajribamizda olingan baholar so'nggi tajribada olingan baholardan farq qiladi.

O'quvchilar ushbu mashg'ulotimizda berilgan ma'lumotlarni tartibga sola oldi, matnda qo'llangan leksik, sintaktik birliklar, badiiy tasvir vositalarining vazifasini tushuna oldi; tanqid qilish va munosabat bildirishda nisbatan umumiyyroq fikrlarni bildirishdi; berilgan matnni tushuna olishdi. Topshiriqlar ularga matnni o'qib tushunishda amaliy ko'nikmalar berdi. Har bir topshiriq matnning ma'lum bir jihatiga e'tibor qaratishni talab qiladi. Matnning nafaqat mazmuniga, voqealar rivojiga nisbatan e'tiborli bo'lishga, balki matnni o'qish jarayonida o'quvchi gaplarning tuzilishiga, uning tarkibidagi gap bo'laklari yordamchi so'zlar va boshqalarning qo'llanishiga ham diqqat qaratishlari kerakligiga urg'u beradi. Bunday topshiriqlar o'qish savodxonligining oshishiga ko'maklashadi.

Ma'lumki, o'quvchilarning matnni o'qib tushunishida pedagogning roli ham muhimdir. Pedagog avvalo matn tanlashda bolaning yoshini, qiziqishlarini ham hisobga olgan holda, o'quvchiga o'rgatmoqchi bo'lgan ko'nikma haqida aniq tasavvurga ega bo'lmog'i lozim. Ya'ni o'qituvchi o'zi xohlagan natijaga erishmoq uchun aniq strategiyalar tuzib chiqmog'i va bu strategiyalar kerakli natijaga erishishda o'qituvchi bilan o'quvchining o'rtasida ko'priki vazifasini o'tashi kerak.

Ushbu kichik tadqiqotda bolaning o'qish qobiliyatiga ko'plab omillar, jumladan, boshlang'ich bilim, qobiliyat, uy muhiti, maktab tajribasi va qiziqish darajasi ta'sir qilishi mumkin. Biroq, sof o'qish qobiliyati bolaning beshta erta savodxonlik qobiliyatiga ega bo'lgan muvaffaqiyati bilan bevosita bog'liqdir; fonemik xabardorlik, alifbo prinsipi, ravonlik, so'z boyligi va tushunish. Ota-onalar va o'qituvchilar ushbu beshta asosiy ko'nikmalarni tushunish va tarbiyalash orqali muvaffaqiyatli o'qishni yaxshiroq rag'batlantirishlari mumkin. O'quvchi

yo'l qo'ygan xatoning psixolingvistik asosini tushunish mazkur kamchilikni tuzatish uchun samarador mashqlar tizimini ishlab chiqishga imkon beradi.

Ona tili ta'limida o'qib tushunish savodxonligini rivojlantirish uchun o'quvchilar matnlar bilan ishlash uchun zarur bo'lgan maxsus o'qish qobiliyatlariga ega bo'lishlari kerak. Matnni idrok etish qobiliyatini takomillashtirishning asosiy usuli bu matn tahlili. Matn bilan ishlashning ko'plab usullaridan foydalanish lozim.

Matn yuzasidan berilgan topshiriqlar o'quvchilarning aniq yoki ochiq bayon etilgan bir yoki bir nechta mustaqil bo'laklarni topish, muallifning maqsadini bilib olish, asosiy g'oyani aniqlash, munosabatlarni tushunish so'z yoki iboraning ma'nosini tushunish uchun matnning bir nechta qismlarini birlashtirish, mazmuni yoki shakli notanish bo'lishi mumkin bo'lgan uzun yoki murakkab matnlarni aniq tushunish, mustaqil fikrlay olish, xulosalar chiqarish, taqqoslash, bir yoki bir nechta matnni to'liq va batafsil tushunish, bir nechta matnlardan ma'lumotlarni birlashtirish kabi ko'nikmalari tekshiriladi.

Tajriba ishlarini tekshirish davomida shunday xulosaga kelindiki, o'quvchilarning o'qigan matnlarining tushunilishini ta'minlash o'qituvchi tomonidan beriladigan topshiriqlarning to'g'ri tanlanishi va tahlil qilinishiga, ularning natijalariga ko'ra faoliyatni yaxshilashga bog'liq. Masalan, savollarga javob berish topshirig'i o'quvchidan savolni tashkil qilayotgan so'zlarning har biriga diqqatni qaratgan holda undan so'ralgan bitta faktga aniq javob berishni talab qiladi. Shu sababli darslar davomida o'quvchilarga savolda nima so'ralayotganligi o'qituvchi tomonidan tushuntirilishi kerak. Savolning mohiyatini tushunish unga to'g'ri javob qaytarishga olib keladi.

Adabiyotlar

Azimova I. Ona tili ta'limida lisoniy malakani rivojlantirishning psixolingvistik asosi. // Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti. III an'anaviy respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi material. — Toshkent. 2019

Anderson, R. C., & Freebody, P. Vocabulary knowledge. In: J. T. Guthrie (Ed.), *Comprehension and Teaching: Research Reviews*. Newark, DE: International Reading Association. 1981.

David Pearson va Gina Cervettining "The roots of reading comprehension instruction" maqolasi, Volume 79, 2017.

Lesaux, N. K., Lipka, O., & Siegel, L. S. (2006). Investigating cognitive and linguistic abilities that influence the reading comprehension skills of children from diverse linguistic backgrounds. *Reading and Writing*, 19, 99—131

Sh. Abdurahimov. Ona tili ta'limida o'qib tushunish malakasini baholash. Toshkent-2021

Zwaan, R.A., & Singer, M. (2003). Text comprehension. In A.C. Graesser, M.A. Gernsbacher, & S.R. Goldman (Eds.), *Handbook of Discourse Processes* (pp. 83-122). Mahwah, NJ: Erlbaum.

**Development of Reading Comprehension skills in students
through different test tasks**

Normuminova Dilobar¹

Abstract

Reading comprehension is one of the basic skills that can be developed through exercises and assignments. This small study examines reading literacy from a theoretical and practical perspective. Foreign experience was studied and experiments were conducted based on it. In the experiment, it became clear that the importance of choosing a text and the assignments based on it are important in the development of students' reading literacy. The student witnessed how the linguistic knowledge he learned during the lesson helps him to read and understand the text. It was observed that if he cannot read and learn theoretical knowledge, he cannot understand the content of the text. To develop comprehension skills, pre-text tasks and various developmental tasks were given after the text. It was observed that students' comprehension skills increased every lesson. 30 high school students were selected for the research object and various test tasks were developed. Regular training was conducted with them. After analyzing the collected data, it was found that students who worked on the text through several interesting tasks significantly increased their reading comprehension skills compared to the other group. The results and conclusions of the research are covered in the article. Many factors can influence a student's reading ability, including background, ability, home environment, school experience, and interest level. Understanding the psycholinguistic basis of the error made by the student made it possible to develop an effective system of exercises to correct this deficiency.

Key words: *reading, understanding, task, text, cognitive ability, decoding.*

References

- Azimova I. The psycholinguistic basis of the development of linguistic competence in mother tongue education. // Development of global education and national methodology. Material of the 3rd traditional scientific-practical conference of the republic. - Tashkent. 2019
- Anderson, R. C., & Freebody, P. Vocabulary knowledge. In: J. T. Guthrie (Ed.), *Comprehension and Teaching: Research Reviews*. Newark, DE: International Reading Association. 1981.
- "The roots of reading comprehension instruction" by David Pearson and Gina Cervetti, Volume 79, 2017.
- Lesaux, N. K., Lipka, O., & Siegel, L. S. (2006). Investigating cognitive and linguistic abilities that influence the reading comprehension skills of children from diverse linguistic backgrounds. *Reading and Writing*, 19, 99—131
- Sh. Abdurahimov. Assessment of reading comprehension skills in mother tongue education. Tashkent-2021
- Zwaan, R. A., & Singer, M. (2003). Text comprehension. In A.C. Graesser, M.A. Gernsbacher, & S.R. Goldman (Eds.), *Handbook of Discourse Processes* (pp. 83-122). Mahwah, NJ: Erlbaum.

¹ **Normuminova Dilobar** is an intern-teacher at the Department of Mother Tongue Education of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi

E-mail address: normuminovadilobar@navoiy-uni.uz

ORCID: 0009000779610707

For citation: Normuminova D. 2024, Development of Reading Comprehension skills in students through different test tasks. *Uzbekistan: language and culture*.4[2]: 62—70.